

ФІЛОСОФІЯ

УДК 371.13.37

Є. М. Мануйлов, доктор філософії, професор

ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ МОРАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО СУБ'ЄКТА

Здійснено соціально-філософський аналіз проблеми моральної відповідальності. Досліджено моральну відповідальність соціального суб'єкта в сучасних умовах. Обґрунтовано, що моральна відповідальність на відміну від юридичної та професійної являє собою внутрішню складову відповідальності, котра характеризує людину як «приватну» істоту поза її соціальної ролі.

***Ключові слова:** мораль, відповідальність, діяльність, особистість, соціальний суб'єкт, суспільство.*

Актуальність проблеми. Проблема моральної відповідальності завжди була і лишається однією з найбільш життєво важливих для людства за своєю значущістю і складністю. Особливо це актуально для особистості, яка обіймає високі посади. Наприклад, важко уявити більшість сучасних чиновників або політиків, які б хоч раз визнали власні помилки і взяли на себе відповідальність за недоліки у своїй роботі.

Кожна епоха мала свої уявлення про моральну відповідальність людини перед суспільством та іншими людьми.

Аналіз останніх джерел і публікацій свідчить про те, що, незважаючи на достатньо широке коло досліджень проблеми відповідальності (О. Бондаренко, Ф. Василюк, Г. Васянович, С. Несенко, В. Понюк, В. Рибалко, В. Семиченко, Ю. Стребков, О. Титаренко, І. Тимошук та ін.), моральну відповідальність висвітлено ще недостатньо.

Отже, **метою** статті є спроба проаналізувати сутність моральної відповідальності соціального суб'єкта в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Проблема відповідальності аналізується передусім на тлі права, тобто юридичної відповідальності і почасти профе-

сійної відповідальності. Щоправда, вже у Платона й Арістотеля право містило моральні аспекти (поряд із соціальними і політичними), оскільки правове і неправове характеризують дії людини. Але нас цікавлять не моральні аспекти правової відповідальності, а моральна відповідальність соціального суб'єкта. І тут треба відрізнити ці підходи. Якщо розглядати правову і професійну відповідальності, то вони на індивідуальному рівні становлять зовнішню складову відповідальності, а моральна складова є внутрішньою складовою відповідальності, котра характеризує людину як «приватну» істоту поза її публічної ролі.

Мораль як регулятор людської поведінки виконує такі основні функції: регулятивну, виховну, відображальну, оцінну, ціннісно орієнтовану, мотиваційну, комунікативну та ін.

Провідною функцією моралі є регулятивна. Це дозволяє деяким авторам визначати мораль як особливий спосіб регуляції суспільних відносин, що, безумовно, має підстави.

Зазвичай зазначають, що моральне регулювання поведінки на відміну від правового не підкоряється організаційній силі суспільних установ, і воно є позаінституційним. Хоча ця відмінність не безумовна, а відносна (в історії нерідко траплялося так, що норми моралі підкріплялися силою соціальних інститутів, у тому числі держави). У давньоіндійській державі, наприклад, навіть існувала посада міністра моралі. У деяких країнах існував орган держави і церкви – поліція вдач [9, с. 102]. Разом з тим слід мати на увазі, що мораль внутрішньо взаємоперехрещується з правовим регулюванням: адже злочин (наприклад, крадіжка, фальсифікація або насильство) засуджує не тільки закон, а й суспільне обурення. Крім того, правове регулювання здійснюється на основі законів суспільства, що адресується певним особам, колективам, організаціям, у той час як у моралі адресат визначено нечітко, її вимоги звернено «до всіх людей». Правові норми здійснюються спеціальними інститутами (органами влади, судом, прокуратурою). Мораль же спирається передусім на переконання, традиції, звичаї, силу суспільної та індивідуальної свідомості і самосвідомості, і тут треба вказати на те, що існують сфери, в яких характер реалізації моральних принципів має специфічні моменти. Це стосується і моральної відповідальності соціального суб'єкта.

Відступлення від деяких норм моралі для окремих професій є одночасно порушенням юридично закріпленої норми. Навіть вимоги статутів, інструкцій, які приймаються в організаціях, фірмах, корпораціях, спираються не тільки на юридичну, а й на моральну основу [8, с. 26].

Говорячи про особливості моральних вимог стосовно відповідальності соціального суб'єкта, слід звернути увагу і на особливості реалізації мораль-

ної свідомості та моральних категорій. Так, автори довідкового видання «Морфологія культури: тезаурус» стверджують, що відповідальність – це поняття моральної свідомості і категорія етики, яка характеризує відповідність дій, поведінки вимогам морального обов'язку, виходячи з можливостей особистості.

Серед чинників, які треба враховувати при аналізі моральної відповідальності, – спроможність людини виконати приписи, вимоги, які ставляться до неї; повнота її обізнаності з реальними обставинами поведінкового акту та міра їх розуміння і тлумачення; чи повинна вона відповідати за досягнення результату та наслідки своїх дій, на які впливають зовнішні обставини; чи може вона передбачити ці наслідки; як далеко поширюються межі її діяльних здібностей тощо.

Відповідальність має два виміри: за що відповідати людині; перед ким вона відповідає. У моралі людина відповідає перед собою, перед іншими, – перед суспільством.

Міра відповідальності тісно пов'язана і визначається мірою свободи та прав, які надає людині суспільство. Свобода – це простір для відповідальності. Людині притаманні свобода вибору, свобода дії, вона здатна обмірковувати, проектувати дії, обирати засоби для досягнення результату, а тому має відповідати за обране, вчинене нею [1, с. 232–233].

Крім того, якщо звернутися до досліджень моральної відповідальності з точки зору філософської етики, то, як стверджують О. Тітаренко та І. Тимошук, усі дискусії щодо теорії моралі визначаються розмежуванням трьох точок зору: аргументація розгортається з аристотелевських, кантівських або утилітаристських позицій. Усі інші можна охарактеризувати як намагання синтезувати названі підходи. Це, наприклад, можна віднести до релігійної етики [9, с. 99].

Класичний підхід до моральної відповідальності пов'язаний з обумовленою орієнтацією індивіда на вчинки, тобто як «Я» має поводитися, що «Я» має робити. Причому ці питання треба вирішувати практично. І залежно від того, на яку точку зору доцільності ми станемо, – блага чи справедливості, на нас чекають різні підходи до введення моральних норм.

Представники утилітаристської етики виходять з того, що моральні дії, вчинки, лінія поведінки індивіда приносять найбільшу користь переважній кількості людей. Поняття користі в утилітаристській етиці пов'язується тільки з наслідком певних дій або вчинків. Відповідно в утилітаризмі особлива увага звертається на процес обрання засобів для його досягнення. У цьому відношенні утилітаристська етика є теологічною, оскільки наші дії піддаються моральному оцінкам, і результати цих дій уже частково детерміновано нашими цілями і цінностями. Свобода нашого вибору фактично пов'язана

тільки з існуючими альтернативами в обранні засобів. У такої ситуації вибору ми виходимо із уявлення ефективності або якихось інших принципів, не виходячи за межі раціональності. Моральні норми мають тут форму зумовленого імперативу, зміст якого може бути інтерпретований як відносини повинності. Подібна моральна норма стверджує, що «повинно» або що «необхідно» зробити для реалізації певних цілей.

Разом з тим, як тільки самі цілі або цінності стають проблематичними, ситуація вибору виводить нас за межі цілераціональності. Тут ідеться про важливі цінності рішення, які, починаючи з Арістотеля, розглядаються як кардинальні питання життя, котре треба добре прожити. Тут вибір робиться з позиції блага, і ми тим самим вступаємо у сферу етики.

Отже, вибір з позиції блага є розумінням людиною самої себе, яке залежить не тільки від того, як вона сама себе описує (deskриптивна компонента), а й від тих зразків, яких вона наслідує (нормативна компонента). Вибір у цій ситуації орієнтований на якусь абсолютну мету, на благо самодостатнього життя.

Іншими словами, те, що «повинно» або «необхідно» робити, означає: для індивіда поводитися таким чином «добре», причому «добре» завжди або у крайньому разі в перебігу тривалого часу, доки зберігається самототожність «Я». Саме у цьому зв'язку Арістотель говорив про шляхи досягнення доброго і щасливого життя. І в цьому підході етичні питання ще не потребують повного розриву з егоцентричною точкою зору [8, с. 27].

Як слушно відмічає О. Тітаренко, тільки категоричний імператив І. Канта вперше пориває з егоцентризмом. Представники деонтологічного підходу вслід за Кантом припускають, що існують майстерно вбудовані розумом моральні правила – імперативи, наслідуючи які суб'єкт діє морально [9, с. 101–102].

Сучасний підхід до аналізу моральної відповідальності соціального суб'єкта також має свою специфіку.

Моральна відповідальність соціального суб'єкта в сучасних умовах набуває особливого значення. Це відповідальність кожної діючої людини у міру того, як вона віддає собі звіт у сучасному стані суспільства, сучасній боротьбі за демократичні перетворення та соціальний прогрес.

При такому підході до моральної відповідальності особистості ця відповідальність не тільки постає як обов'язок додержуватися міри морального впливу в разі невиконання обов'язку, а й виступає як позитивна моральна якість особистості, змушуючи людину діяти відповідно до вимог обов'язку.

Отже, моральна відповідальність соціального суб'єкта – це обов'язок виконувати всі зобов'язання як вираз об'єктивної необхідності і закономірності суспільного життя.

Висновки. З'ясування умов моральної відповідальності соціального суб'єкта показує, що остання є попередніми вимогами до його поведінки, зобов'язує його поводитися і діяти подібним чином відповідно до моральних норм, установлених у суспільному житті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Морфологія культури : тезаурус / за ред. В. О. Лозового. – Х. : Право, 2007. – 384 с.
2. Аристотель. Никомахова етика / Аристотель // Соч. : в 4 т. ; пер. с древнегр. ; общ. ред. А. И. Доватура. – М. : Мысль, 1983. – С. 53–293.
3. Кант И. Критика практического разума / И. Кант. – СПб. : Наука, 1995. – 528 с.
4. Йонас Г. Принципи відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації / Г. Йонас ; пер. з нім. – К. : Лібра, 2001. – 400 с.
5. Капилов В. О. Влада і знання: генезис ідеї епістемократії / В. О. Капилов. – Х. : НАУ ім. М. С. Жуковського «ХАІ», 2009. – 514 с.
6. Матіос А. В. Зміст та сутність адміністративної відповідальності / А. В. Матіос // Право України. – 2006. – № 1. – С. 33–37.
7. Мануйлов Є. М. Етика : навч. посібник / Є. М. Мануйлов, М. П. Требін. – Х., 2001. – 240 с.
8. Мануйлов Є. М. Морально-етична відповідальність суб'єкта діяльності / Є. М. Мануйлов // Вісн. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Сер. : Філософія, філософія права, політологія, соціологія / редкол. : А. П. Гетьман та ін. – Х. : Право, 2011. – Вип. 9. – С. 24–31.
9. Тітаренко О. Г. Відповідальність в управлінні (соціально-філософський аналіз) : дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / О. Г. Тітаренко. – ХУПС ім. І. Кожедуба. – Х., 2006. – 178 с.
10. Тимошук І. Г. Формування морально-етичної відповідальності особистості майбутнього практичного психолога : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / І. Г. Тимошук. – К., 2003.

ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ МОРАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ СОЦИАЛЬНОГО СУБЪЕКТА

Мануйлов Е. Н.

Осуществлен социально-философский анализ проблемы моральной ответственности. Исследована моральная ответственность социального субъекта в современных условиях. Обосновано, что моральная ответственность в отличие от юридической и профессиональной представляет собой внутреннюю составляющую ответственности, которая характеризует человека как частное лицо за пределами ее социальной роли.

Ключевые слова: мораль, ответственность, деятельность, личность, социальный субъект, общество.

PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF SOCIAL RESPONSIBILITY OF MORAL SUBJECT

Manuylov E. M.

Ongoing social and philosophical analysis of the problem of moral responsibility. We investigate the moral responsibility of the social subject in modern conditions. It is proved that moral responsibility as opposed to legal and professional, represents the internal component of the responsibility that characterizes a person as an individual outside of its social role.

Key words: morality, responsibility, work, personality, social subject, society.

УДК 130.2

О. К. Бурова, доктор філософських наук, професор

ДИАЛОГ РЕЧОВОГО І ТІЛЕСНОГО: ПОШУКИ ПАРТНЕРСЬКИХ ЗАСАД

Я сама перетворююся на річ...

М. ЦВСТАСВА

Мислити, отже, знову навчатися бачити...

А. КАМЮ

Присвячено еволюції філософського буття речі: від тотожності із сутнім до головного діючого персонажу в філософії ХХ ст. Розроблено постнекласичний інструментарій, що дозволяє визначити місце і статус речі у людському бутті. Окреслено нетрадиційну ресологічну стратегію як стратегію партнерства, що ґрунтується на зберігаючо-охоронній інтенції. Запропоновано постнекласичні стратегії реалізації речово-людського партнерства.

Ключові слова: річ, речовість, ресологічна стратегія, тілесність, метафізика зору, метафоричне око.

Актуальність проблеми. На відміну від логічно впорядкованих схем конструктивної метафізики, яка завжди спирається радше на онтологію на протипагу екзистенції, пафос посткласичної метафізики розрізнення полягає у подоланні дистанції між «Я» та річчю. Тому річ можна розглядати як метафізичне поняття, що схоплює здатність «Я» виходити за свої межі не лише в логічному нуль-вимірному просторі, а й у безпосередньо достеменному оптичному просторі чуттєвого. Річ утілює в собі вияв сущого і акумулює на-